

15. březen 1939: zapomenuté výročí?

Rok po „osmičkovém šílenství“ bývá v českém prostředí již tradičně vyhrazen připomínce několik desítek let vzdáleného konce komunistické diktatury. Starší vrstva vzpomínání spojená s nacistickou okupací ustoupila do pozadí. Možná i kvůli tomu, že právě minulý režim stavěl svoji legitimitu na „porážce fašismu“. Husákovská generace, více než přesycená obrazy války, je ráda vyměnila za oslavu znovunabytí svobody a demokracie. Uzavření vysokých škol 17. listopadu 1939 je sice v této vzpomínkové kultuře také přítomno, ale pouze jako nutná součást příběhu o sametové revoluci. V propasti zapomenutí potom ještě hlouběji zmizely události samotné nacistické okupace. Na rozdíl od února 1948 nebo Mnichova 1938 se jejich osmdesátému výročí dostalo podstatně menší mediální pozornosti.

Vyhlášení protektorátu nad okleštěnými Čechami a Moravou bylo od počátku rozporuplným momentem. Současníkům se sice pochod Wehrmachtu po Václavském náměstí bolestně dotýkal, ale zároveň minimálně část z nich prožívala úlevu z konce pomnichovské nejistoty.

Dlouho oddalovaná a také očekávaná válka propukla až o necelý půlrok později a teprve na podzim 1939 začalo být jasné, že nacistický útlak bude mnohem brutálnější než stýkání se a potýkání se s našimi Němci za rakouského mocnářství. Skrze oběti protiokupačních demonstrací se dotkl většinové české společnosti. Perzekuce názorových odpůrců a určitých vrstev obyvatelstva (např. tzv. práce se štíticích, Romů a Židů) začala již za beranovské druhé republiky a podobně jako jiné dřívější nedemokratické tendence za protektorátu pouze pokračovala. Právě neschopnost vyrovnat se s rozporem krátkého období národovecké diktatury, který narušuje příběh o dobrých Čechích a zlých Němcích, zastírá v historickém povědomí moment okupace stínem Mnichova a Heydricha. Okamžiky zrady, utrpení a odplaty zapadají do obrazu pádu a vzkříšení oplakávaného meziválečného Československa lépe.

Místem, kde lze vidět, jak se ke konkrétní historické události vztahuje současná společnost, jsou mimo jiné muzea. V následujících odstavcích nabízíme pohled na vybrané

výstavy a expozice, které nemají být vyčerpávající analýzou, ale spíše podkladem k promyšlení toho, jak si česká společnost připomíná 15. březen 1939 a jaké možnosti se v návaznosti na toto téma otevírají.

15. březen 1939 v muzeích

Nacházíme se v Národním památníku II. světové války v Hrabyni, ležícím přibližně na půl cesty mezi Opavou a Ostravou. Oficiálně je to ústřední muzeum věnované tématu druhé světové války v České republice, a tedy i vhodné místo, kde začít pátrat po tom, jak se česká společnost dívá na události z března roku 1939. V Hrabyni vévodí tématu okupace dvě známé fotografie: Wehrmacht přijíždí do Prahy doprovázený nevráživými pohledy a gesty Pražanů a okupační vojska pochodující na Karlově mostě. Z doprovodného textu je zřejmé, že hlavním hybatelem událostí byl nejpozději od podzimu 1938 Adolf Hitler a Československu obklopenému nepřátelskými státy a zbavenému pohraničního opevnění nezbyvalo než postupně přijímat všechna ultimáta.

Okupace je nepřítelů významným bodem na časové ose mezi Mnichovem a heydrichiádou, respektive zahraničním odbojem. Tento pohled, zaměřený výhradně na dějiny státnosti, přisuzuje politikům a občanům druhé republiky spíše pasivní roli. Jako by se mezi zářím 1938 a březnem 1939 nedělo nic významného. Podobný příběh nabízí také expozice *Křížovatký české a československé státnosti* na pražském Vítkově. Hlavní zájem kurátorů se soustředí na mnichovskou dohodu a bezmoc československých státníků čelících agresivní politice Třetí říše. Křížovatkou státnosti je zde mnichovská dohoda, a nikoli vznik Protektorátu Čechy a Morava. Zajímavým rozšířením tohoto příběhu je časová osa, končící v roce 1973, kdy Spolková republika Německo jako poslední stát oduznala mni-

Expozice Národního muzea Křížovatký české a československé státnosti

Foto: Natália Vavreková

Muzeum Hlučínka

Foto: InfohLucin, CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons

1938 vnímal obyčejný obyvatel našeho regionu, pod jakým tlakem se nacházel a jak s touto situací naložil. A dodává: V zásadě se pro zdejší obyvatele po 15. březnu 1939 nic nezměnilo. Kdo pracoval v ostravských dolech nebo navštěvoval v Ostravě školu, pouze si musel vyměnit přeshraniční propustku, protože ta dosavadní pozbyla platnost.

Zaměření na život obyvatel je z expozice zřejmé na první pohled. Množství fotografií, které autoři neznámá získali od místních občanů, působí, jako bychom nahlíželi do obřího rodinného alba. Rodinné příběhy se prolínají různými částmi expozice a návštěvník si tak může postupně uvědomovat osudy lidí, často poznamenané válkami. *Důležité je, že během obou světových válek bylo Hlučínsko německé, zatímco v době míru československé. V českém prostředí pak služba Hlučičanů na té „nesprávné“ straně negativně rezonovala, připomíná Neminář.*

Hlučičané jako občané Třetí říše museli narukovat do Wehrmachtu. S tím souvisí také příběh Gottlieba Westa, který se v německé uniformě zúčastnil okupace Prahy 15. března 1939. Jiří Neminář k tomu dodává: *Takový Gottlieb West, který ještě v září 1938 sloužil pod jménem Bohumil Weczerek u československé armády, zavítal coby řidič wehrmachtu už v březnu 1939*

chovskou dohodu. I zde se na dějiny díváme perspektivou geopolitiky, což ostatně také odpovídá zaměření expozice na státnost. Kromě geopolitické osy dominuje výstavě především protinacistický odboj, doplněný o téma holocaustu českých Židů a uzavření českých vysokých škol ze 17. listopadu 1939.

Také Česko-slovenská / Slovensko-česká výstava v Národním muzeu (28. 10. 2018 – 30. 6. 2019) se soustředila především na mnichovskou dohodu a její důsledky. Z exponátů s funkcí „politickou“ (smlouvy, dohody, vyhlášky) nebo „symbolickou“ (šátky, medaile, portréty) se vymykal telegram Ředitelství pošt a telegrafů se sdělením, že německá vojska budou okupovat české území, ale že se má pokračovat ve službě. Za touto informací si lze představit konkrétní zaměstnance pošty a škálu možných reakcí na novou situaci, ve které budou muset vykonávat svoji práci.

Jak ukázat příběh druhé republiky, okupace a vzniku protektorátu tak, aby na pomyslném jevišti dějin vystupovaly i jiné postavy než nenasytný a všemocný Adolf Hitler, postupně překreslující hranice střední Evropy? Muzeum v Hlučíně nedaleko Opavy

vypráví dějiny z pohledu obyvatel Hlučínka – regionu, jehož podobu utvářely časté změny hranic, které rozdělávaly rodiny i šlechtická panství. Hlučínsko bylo po mnichovské dohodě připojeno přímo k Třetí říši, a nikoliv k Říšské župě Sudety jako většina zabraného území. Historik z Muzea Hlučínka Jiří Neminář říká: *U nás hraje stěžejní úlohu rok 1938. Snažíme se ukázat, jak události září*

Expozice muzea Hlučínka

Foto: Martin Popelář

do Prahy. Právě muži narození v letech 1914–1915 byli postiženi tím, že sotva co svlékli československou uniformu, museli obléknout stejnokroj německého wehrmachtu.

Čím tento příběh zapadá do českých dějin? Především tím, že za změnami hranic ukazuje životy jednotlivců a rodin, kteří byli konfrontováni s národnostními konflikty, jež měly kořeny již v 19. století a kterým na intenzitě neubraly formulace versailleské smlouvy ani politiky československých vlád.

Vraťme se ještě do Hrabyně. Národní památník II. světové války má totiž dlouhou tradici. Původně nesl název Památník ostravské operace a měl připomínat hrdinství Čechoslováků a sovětských vojáků při osvobození Československa. Po celá osmdesátá léta byl místem vzpomínek hrdinů, kteří bojovali proti fašismu. Na návštěvy sem jezdily školy, pionýři, pracovní kolektivy, politici i zahraniční delegace.

V letošním roce připravil u příležitosti výročí okupace výstavu s názvem *Smutný osud země (Mezi Mnichovem a válkou)* (12. 4. 2019 – 30. 11. 2019). Z rozhovoru s vedoucí památníku Kamilou Polákovou je zřejmé, že kurátoři čerpají z komplikovaného vývoje v regionu. Návštěvníci se tak mohou těšit na scénu celnice mezi Protektorátem Čechy a Morava a Říšskou župou Sudety, kterou nejčastěji procházeli ti lidé, kteří bydleli na území jednoho celku a do druhého docházeli do zaměstnání, přecházeli tudy samozřejmě i němečtí vojáci nebo také civilisté pašující zakázané zboží. Přestože jsou na výstavě k vidění také dobové mapy nebo uniformy, je jasné, že i přes nově vytyčené hranice probíhala živá komunikace.

Výstava přibližuje historický vývoj prostřednictvím příběhů. Napjaté vztahy mezi Čechy a Němci na Opavsku koncem 30. let ilustruje osud Františka Kociána. Jako bezpečnostní expert zemské vlády a později vyšetřovatel případů německé špionáže byl na nátlak henleinovců v létě 1938 přesunut z Opavy do Moravské Ostravy, kde se podle slov Kamily Po-

Národní památník II. světové války v Hrabyni

Foto: Juandev, CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons

lakové kromě policejní služby zapojil do činnosti několika charitativních organizací a po „Mnichovu“ se podílel na péči o uprchlíky z pohraničí. S podporou ostravského policejního ředitele Bedřicha Merlera založil při policejním ředitelství kriminalistické muzeum. To zároveň sloužilo (ovšem bez Merlerova vědomí) jako zástěrka pro ukrývání zbraní a schraňování cenných historických předmětů, jimž hrozila konfiskace. I přesto po skončení války čelil nařčení z kolaborace.

Co nám může „muzejní exkurze“ do Slezska přinést? Především významné obohacení našeho pohledu na dějiny. Okupaci z 15. března si často spojujeme jen se změnami na mapě a s ikonickými fotografiemi z pražských ulic. Pohled z Opavska však ukazuje mnohem komplikovanější obraz, vzpírající se jednoznačným soudům. Význam okupace se mezi místními obyvateli lišil nejen podle toho, k jaké národnosti se hlásili, ale také podle toho, na které straně hranice žili, kde bydleli jejich příbuzní a jaké měli povolání.

Muzea v Hlučíně a v Hrabyni jsou také dobrým příkladem toho, že obraz okupace se může měnit stejně,

jako se mění obraz války v celosvětovém měřítku. Úvahy o válce se dnes neomezují na územní změny, nekritický obdiv k výtvarným vojenským technikám, oslavu hrdinů a označení nepřítelů. Pokud zavítáme do válečných muzeí v Londýně, Drážďanech nebo Gdaňsku, seznámíme se i s dalšími atributy války: s civilními oběťmi, s otázkou zodpovědnosti politiků za nasazování životů svých spoluobčanů, s rolí zvířat ve válce atd. Vojáci již nejsou bezejmennou masou, ale jde o jednotlivce s vlastním příběhem.

Historická výročí mají občas tendenci zaměřovat pozornost na jeden okamžik, jedno místo a čas: Praha, ráno 15. března 1939, Češi versus Wehrmacht. Pohled ze Slezska nabízí jinou možnost, jak vyprávět o okupaci. Tento příběh zahrnuje nejen dějiny druhé republiky a jejího zániku, ale také dlouhodobě napjaté vztahy mezi Čechy a Němci, osudy židovských či romských obyvatel Československa. Ukazuje všechny zúčastněné jako aktéry dění s vlastními plány, cíli, strategiemi i omezeními, danými geopolitickým vývojem.

Jaromír Mrňka, Václav Sixta